

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Директор ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»

д.е.н., проф. Борис МАЛЦЬКИЙ

ПРОГРАМА

додаткового вступного іспиту з історії України
до аспірантури зі спеціальності В9 «Історія та археологія»
для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
для здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)
(освітньо-наукова програма «Історія науки і техніки»)

Розглянуто та затверджено
на Вченій раді ДУ «ІДНТПІН ім.Г.М.Доброва
НАН України»
Протокол № 11 від «02» червня 2025 р.

ПРОГРАМА «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Вступ

Предмет і завдання курсу “Історія України”. Методологія дисципліни. Джерелознавча база, історіографія та огляд літератури з курсу. Підходи до періодизації історії України. Історія України в контексті світової історії.

Модуль I. Рання історія України (до XVI ст.).

Характеристика стародавньої доби в історії України. Археологічні знахідки та періодизація первісного суспільства. Трипільська культура (IV–III тис до н.е.), економічні, духовні, культурні особливості життя. Спроби формування державності скіфів, сарматів, киммерійців, особливості їх господарювання, матеріальної культури. Суспільне життя, особливості духовної культури та релігії того часу. Колонізація півдня України греками. Виникнення державності у слов'ян. Розселення слов'ян. Згадки та відомості щодо східних, західних та південних слов'ян: характерні риси побуту, суспільних відносин, етнічних особливостей, духовного життя тощо.

Передумови утворення Київської Русі (IX ст.). Витоки та гіпотези походження термінів «Русь» та «Україна». Концепції та передумови походження Київської Русі. Перша династія руських князів. Князі Кий, Дір та Аскольд. Внутрішня та зовнішня політика Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, її наслідки. Розвиток Київської Русі за часів правління Володимира Великого і Ярослава Мудрого, їх політика. Реформаторська діяльність Володимира Великого. Піднесення міжнародного авторитету держави. Причини та передумови прийняття християнства. Хрещення Русі (988 р.) та його історичне значення. Соціальне, господарче та культурне життя Київської держави. Розвиток торгівлі, ремесла та сільського господарства. Політика Ярослава Мудрого, його культурна та просвітницька діяльність. «Руська Правда» Ярослава Мудрого – перша відома збірка законів Київської Русі: джерело права в історії Східної Європи та джерело відтворення правових норм, суспільно-політичних законів і звичаїв держави. Формування давньоруського етносу у визначенні мови, символіки, території, побуту, духовного життя. Розвиток освіти. Розвиток літератури, музики, архітектури, літописання. Перша письмова згадка слова «Україна» (1187 р.). Історична роль та значення Київської Русі в розвитку українського народу.

Політична та феодальна роздробленість Київської Русі. Передумови та причини виникнення Галицько-Волинського князівства. Політика князів Романа Мстиславовича та Данила Галицького. Володимир Мономах і його політика щодо державної єдності: нові погляди. Боротьба Русі проти монголо-татарської експансії. Розвиток культури в період роздробленості Русі (XIX – перша половина XIV ст.).

Українські землі у складі Польщі та Великого князівства Литовського: зміни в економічному розвитку. Встановлення влади Литви над українськими землями (Волинь, Київщина, Поділля, Переяславщина, Чернігів-Сіверські землі). Експансія Польщі на українські землі (кінець XIV–XV ст.). Кревська унія (1385). Грюнвальдська битва (1410). Зусилля по збереженню української державності. Входження чернігово-сіверських земель до складу Московського царства. Основні тенденції розвитку українських земель у складі Польщі та Литви: економіка, освіта, писемність,

література, наука, архітектура, живопис, художні ремесла, побут. Діяльність і становище православної церкви. Соціальні та національні рухи на українських землях.

Модуль II. Нова історія України (XVI – середина XIX ст.)

Становище та розвиток українських земель у складі Литви та Польщі (XIV–XVI ст.). Люблінська унія 1569 р. та її наслідки для України: нові підходи до аналізу подій. Брестська (Берестейська) церковна унія 1596 р., її значення. Виникнення українського козацтва та Запорізької Січі, причини та умови формування. Передумови створення регулярної військової організації козацтва. Запорізька Січ як державне утворення. Побут козаків, їх звичаї, культура та символіка. Гетьман Петро Сагайдачний, його діяльність. Козацько-селянські антифеодальні повстання кінця XVI – першої половини XVII століть. Виникнення реєстрового козацтва. Боротьба козаків проти агресії турок і татар. Причини та передумови національно-визвольної війни. Військові дії в 1648–1649 рр. Зборівський мир – значення та сучасні погляди. Українська козацька держава за часів Богдана Хмельницького: характерні тенденції політичного розвитку. Причини укладання та зміст Переяславського договору. Завершальний період визвольної війни 1654–1657 рр. Політичні й військові плани Богдана Хмельницького. Переяславська рада 1654 р. і укладання українсько-російської угоди, її оцінка. Березневі статті 1654 р.: зміст, ставлення до них різних верств суспільства та церкви, оцінка в історіографії.

Україна в період «Руїни». Політичний, економічний та соціальний розвиток Правобережної України й Лівобережної України. Боротьба гетьманів за владу та територію. Правління гетьмана Івана Мазепи. І. Мазепа, основні напрями діяльності. Гетьман Пилип Орлик та його боротьба за незалежність України. Обмеження російським царизмом автономних прав України (I чверть XVIII ст.). Антифеодальні та національно-визвольні рухи на Правобережній Україні в першій половині XVIII ст. «Коліївщина»: зміст та наслідки. Ліквідація російським царизмом української автономії в другій половині XVIII ст. Петро I, його політика обмеження автономії України та русифікація її населення. Антиукраїнська політика за часів Катерини II. Приєднання Південної України та Криму до Росії наприкінці XVIII ст.

Україна у складі Російської та Австрійської імперій (перша половина XIX ст.). Колоніальна політика австрійського уряду. Становище українського населення. Бухарестський мирний договір і його наслідки для України. Участь українського населення у російсько-французькій війні 1812 р. Національний і соціальний гніт на українських землях. Форми й характер опору українського населення. Створення Кирило-Мефодіївського братства. М. Костомаров, П. Куліш, М. Гулак-Артемівський, В. Білозерський – засновники організації. Т. Шевченко як суспільно-політичний діяч, його участь у братстві.

Модуль III. Новітня та сучасна історія України (кінець XIX – початок XXI століття)

Соціально-економічне та політичне становище України в другій половині XIX–на початку XX ст. Реформа 1861 року та її наслідки. Початок індустріалізації в Україні. Особливості та наслідки промислового перевороту в Україні. Україна як вугільно-металургійна база Російської імперії. Розвиток західноукраїнських земель у складі Австрійської імперії, його особливості. Культурна, просвітницька та суспільна діяльність громад в середині XIX ст. Заборона української мови: Ємський указ (1876), Валуєвський циркуляр (1863) та їхнє значення. Утворення Наукового товариства імені Шевченка (1873) та напрями його діяльності. Представники ідеї політичної незалежності України. Початок діяльності М. Грушевського.

Революційні події в Україні 1905–1907 рр. Україна в роки Першої світової війни (1914–1917 рр.). Події 1917–1921 рр. та становище українських земель. Буржуазно-демократична революція та її наслідки для України. Діяльність національних громадських організацій. Створення Центральної Ради та її політика. Універсали Центральної Ради. Громадська та політична діяльність М. Грушевського та В. Винниченка. Проголошення УНР. Діяльність УНР, початок війни з більшовицькою Росією. Похід більшовиків на Київ і бій під Крутами. Брестський мир та його наслідки. Проголошення незалежності України. Українська держава гетьмана П. Скоропадського: внутрішня та зовнішня політика. Повалення гетьманату та прихід до влади Директорії УНР. Внутрішня та зовнішня політика Директорії. Проголошення Західно-Української Народної Республіки ЗУНР (22 січня 1919 р. – День соборності України). Державний устрій, внутрішня і зовнішня політики. Причини поразки Директорії. Політика більшовиків на Україні у 1919–1921 рр. Окупація Північної Буковини, Бессарабії та Закарпаття іноземними військами. Затвердження більшовицького режиму в Україні. Червоний терор 1919 р. Його масштаби й наслідки.

Нова економічна політика, особливості її проведення в Україні. Входження України до складу СРСР. Індустріалізація та колективізація в Україні. Голод 1921–1923 рр. в Україні. Причини, масштаби та наслідки Голодомору в Україні 1932–1933 рр. Культ особи Сталіна, репресії та встановлення тоталітарного режиму. Розвиток західноукраїнських земель в 20–30-х рр. XX ст. Політичні процеси 30-х рр. XX ст. Згорання політики українізації. «Розстріляне відродження» – трагічні сторінки. Українські землі у складі Польщі. Створення ОУН. Постаті Є. Коновальця та С. Бандери. Українські землі в складі Румунії та Чехословаччини. Культурний та національно-визвольний рух.

Україна у роки Другої світової війни (1939–1945). Таємний протокол Пакту «Ріббентропа-Молотова» та доля західноукраїнських земель. Напад Німеччини на СРСР та Україна в планах “блискавичної війни”. Оборонні бої Червоної армії. Антифашистський рух опору в Україні. Окупаційна політика. Трагедія Бабиного Яру. Створення Української повстанської армії (УПА) та діяльність ОУН-УПА. Волинська трагедія 1943: аналіз подій, сучасні точки зору, історіографія, політичні маніпуляції.

Звільнення території України від окупаційних військ. Демографічні, політичні, економічні й культурні втрати України в роки війни.

Основні тенденції розвитку України у післявоєнний період (1945 – сер. 1960-х рр.). Економічні, міжнародні та соціальні напрями розвитку. Голод 1946–1947 рр., причини і наслідки. Реформи в різних галузях, їх масштаби та результати. Реабілітації репресованих після смерті Й. Сталіна. Передача 1954 р. Криму до складу УРСР – правове обґрунтування. Епоха «Відлиги», пожвавлення культурного та економічного життя. Посилення русифікації. «Шістдесятники», основні ідеї та діяльність. В. Симоненко, Л. Костенко, І. Світличний, І. Драч. Причини виникнення, сутність, особливості дисидентського руху в Україні. Л. Лук'яненко.

Україна в період «застою» (друга половина 1960 – середина 1980-х рр.). Поступове наростання економічної та соціальної кризи. Причини виникнення, цілі та форми опозиційного дисидентського руху в радянській Україні. Українська Гельсінкська спілка (УГС).

Україна в період «перебудови». Постать М. Горбачова: об'єктивні оцінки політики. Соціально-економічна та політична ситуація в Україні. Чорнобильська катастрофа: глобальний контекст. Початок формування Народного руху України та багатопартійність в Україні. Акт проголошення Незалежності України. Референдум 1 грудня 1991 р., вибори президента України. Л. Кравчук. Утворення Співдружності Незалежних Держав (СНД). Національна символіка України.

Розвиток України як незалежної держави. Формування правової бази, владних структур. Запровадження національної грошової одиниці та атрибутів державності: Збройних сил, Військово-Морського флоту, Національної гвардії, Служби безпеки тощо. Конституція України (1996). Основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики України. Приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум). Динаміка питання про позаблоковий статус України. Вступ України до ООН та Ради Європи. Стагнація економічного розвитку в середині 1990-х рр. Зростання інфляції, соціальної напруги. Соціальні реформи кінця 1990-х рр. «Помаранчева революція» (2004 р.), причини, сутність, наслідки.

Україна в першій чверті ХХІ століття. Підбиття підсумків 30-річного досвіду Незалежності. Основні напрями соціально-економічного, культурного, міжнародного розвитку. Курс держави на євроінтеграцію. «Революція на граніті», «Революція Гідності»: аналіз причин, наслідки. Російсько-Українська війна як продовження колоніальної, загарбницької, руйнівної політики Росії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. Київ, 1991.
2. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. Київ, 1993.
3. Баран В. Україна після Сталіна: нарис історії 1953 – 1985 рр. Львів., 1992.
4. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1951 рр. Кн. 1,2. Київ, 1994.
5. Білоусько О. А. Україна давня: Євразійський цивілізаційний контекст. Київ, 2002.
6. Брайчевський М. Походження Русі. Київ, 1968.
7. Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М. Грушевського. Київ, 1992.
8. Винниченко В. Відродження нації. Ч. 1–3. Київ, 1990.
9. Воронов І. О., Пиявець Ю. Г. Голод 1946–1947 рр. Київ, 1991.
10. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. Київ, 1994.
11. Голод 1921–1923 років на Україні: Зб. документів і матеріалів. Київ, 1993.
12. Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. Київ, 1990.
13. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Київ, 1990.
14. Грушевський М. Нарис історії українського народу. Київ, 1991.
15. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ, 1996.
16. Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні (20–30-ті роки). Київ, 1991.
17. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. Київ, 1991.
18. Іванченко Р. Україна від Кия до Кравчука: Короткий нарис української державності. Київ, 1992.
19. Коваль М. Україна: 1939–1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. Київ, 1995.
20. Касьянов Г., Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція (2030-ті роки). Київ, 1991.
21. Колективізація і голод на Україні: 1929–1933. Збірник матеріалів і документів / АН України. Інститут історії України та ін.: Упоряд.: Г.М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна; Відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ: Наук. думка, 1992. 736 с.
22. Котляр М. Ф. Русь язичницька. Біля витоків слов'янської цивілізації. Київ, 1993.
23. Котляр М., Кульчицький С. Довідник з історії України. Київ, 1996.
24. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. Львів, 1990.
25. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). – Київ, 1996.
26. Кульчицький С. Ціна “великого перелому”. Київ, 1991.
27. Кульчицький С. 1933: Трагедія голоду. Київ, 1989.
28. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995.
29. Лозинський В. С. Політика українізації в 20–30-х роках: історія, проблеми, уроки // Укр. іст. журн. — 1989. — № 2, 3. С. 46–55.

30. Мірчук П. Українська повстанська армія: 1942–1945. Л., 1991.
31. Минуле України: відновлені сторінки. Київ, 1991.
32. Нариси з історії українського національного руху. Київ, 1994.
33. Остафійчук В. Ф. Історія України: сучасне бачення. Київ, 2006.
34. Павленко Ю.В., Храмов Ю.О. Українська державність у 1917–1919 рр. (історико-генетичний аналіз). Київ, 1995.
35. Петров В. Походження українського народу. Київ, 1992.
36. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф. М. Гудича. Київ, 2002.
37. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2-х т. Мюнхен, 1972–1976.
38. Проблема ОУН–УПА: Попередня історична довідка / Відп. ред. С.В. Кульчицький. Київ, 2000.
39. Реєнт О. Українська революція. Київ, 1996.
40. Сергійчук В. Національна символіка України. Київ, 1992.
41. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Нові політичні партії України. Київ, 1990.
42. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Київ, 1995.
43. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея. Київ, 1997.
44. Толочко П. П. Київська Русь. Київ, 1996.
45. Українська державність у XX столітті. Київ, 1996.
46. Шаповал Ю. У ті трагічні роки. Сталінізм на Україні. Київ, 1990.
47. Шаповал Ю. Україна 20-х – 50-х років: сторінки ненаписаної історії. Київ, 1993.
48. Шилов Ю. О. Давня історія України в контексті світової цивілізації. Київ, 2007.
49. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: У 3 т. Київ., 1990–1991. Т. 1–3.
50. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Київ, 1993.